

ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ
'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ
(Lorka de natak 'Blood Wedding' Ate Surjit Patar de natak 'Agg de klirey'
da tulnatmak adhyan)

ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਫਗਵਾੜਾ
ਦੇ
ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਲੈਂਗੁਏਜਿਜ਼ ਅਧੀਨ
ਐਮ.ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਇੱਕ
ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ
ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ

ਨਿਗਰਾਨ

ਖੋਜਾਰਥਣ

ਮਿਸ ਸੀਮਾ

ਬਖਸ਼ਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਰਜਿ. ਨੰਬਰ-11511240

ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ ਬਿਜਨਸ ਐਂਡ ਆਰਟਸ
ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ

2017

ਘੋਸ਼ਣਾ-ਪੱਤਰ

ਮੈਂ ਬਖਸ਼ਿੰਦਰ ਕੌਰ ਇਹ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ 'ਲੋਰਕਾ' ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚਲਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨਿਰੋਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜਾਂ ਅਦਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਡਿਗਰੀ ਜਾਂ ਡਿਪਲੋਮਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇ।

ਖੋਜਾਰਥਣ

ਬਖਸ਼ਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਰਜਿ. ਨੰਬਰ 11511240

ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ

ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜਾਰਥਣ ਬਖਸ਼ਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ 'ਲੋਰਕਾ' ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਐਮ.ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਮੇਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਧੀਨ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜਾਰਥੀ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਕਾਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਐਮ.ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਯੋਗ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹਿੱਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜਾਂ ਅਦਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮਿਤੀ.....

ਨਿਗਰਾਨ

ਮਿਸ. ਸੀਮਾ,
ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਲੈਂਗੂਏਜਿਜ਼,
ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਫਗਵਾੜਾ(ਪੰਜਾਬ)

ਭੂਮਿਕਾ

ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ, ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਅਹਿਮ ਵੰਨਗੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ, ਜੀਵਨੀ, ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਨਾਲੋਂ ਇਸਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਸਟੇਜ ਉੱਪਰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚਲੇ ਪਾਤਰ ਜੀਵੰਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਕੋਈ ਨਵੀਨ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 1849 ਈ. ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਨਾਟਕ ਵੀ ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਮੌਲਿਕ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਨਾਟਕ ਆਧੁਨਿਕ ਨਾਟਕ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਤੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ 1913 ਈ. ਵਿੱਚ ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ ਦੇ ਇਕਾਂਗੀ ਨਾਟਕ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਿਆ। ਜਿਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਮੁੱਢਲਾ ਨਾਟਕ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮੌਲਿਕ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਤਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਨਾਟਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅੱਗੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੀਤ ਨਾਟਕ, ਰੇਡੀਓ ਨਾਟਕ, ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ, ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕ, ਮੂਕ ਨਾਟਕ, ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਆਦਿ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਏ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਨਿੱਕਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮੁੱਢਲੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂ, ਰੂਪ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੀਨ ਸੰਕਲਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਨਵੀਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ। ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਨਾਟਕ ਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਹੈ।

ਜੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਬੰਦੀਆਂ ਤੋੜਦੇ ਹੋਏ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਸਾਰਥਕਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਉਹ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੀ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਬਲਕਿ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਾਈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਕਬੂਲ ਸ਼ਾਇਰ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਗਜ਼ਲਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬਰੈਖਤ, ਲੋਰਕਾ, ਸਾਰਤਰ, ਜਿਰਾਂਦੂ, ਰੇਸੀਨ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਕੇ ਚੰਗਾ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ 2004 ਵਿੱਚ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ' ਨੂੰ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਨਾਮੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਹ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਸੀ। ਹੱਥਲਾ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਅੱਗਿਓਂ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ, ਖੇਜ-ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਪੂਰਵ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਸਾਰਾ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਕਿਹੜੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ

ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਖੋਜ-ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਪੂਰਵ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ, ਨਾਟਕ ਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤੀਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚੌਥਾ ਅਧਿਆਇ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦੇਹਾਂ ਦੇ ਕਲਾ-ਪੱਖ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਨੂੰ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਤੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਅਤੇ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਨਿਚੋੜ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਤਕਰਾ

ਭੂਮਿਕਾ

ਅਧਿਆਇ-ਪਹਿਲਾ

1. ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਿੱਠਭੂਮੀ
 - 1.1 ਸਮੱਸਿਆ ਕਥਨ
 - 1.2 ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ
 - 1.3 ਉਦੇਸ਼
 - 1.4 ਖੇਜ-ਵਿਧੀ
 - 1.5 ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਪੂਰਵ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ

ਅਧਿਆਇ-ਦੂਜਾ

2. ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ
 - 2.1 ਨਾਟਕ ਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ
 - 2.2 ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੱਤ
 - 2.3 ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ
 - 2.4 ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ

ਅਧਿਆਇ-ਤੀਜਾ

3. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਣ
 - 3.1 ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਜੀਵਨ
 - 3.2 ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਣ

ਅਧਿਆਇ-ਚੌਥਾ

4. ਫੇਦੋਰਿਕਾ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਕਲਾ-ਪੱਖ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ।

4.1 ਪਲਾਂਟ/ਗੌਂਦ

4.2 ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ

4.3 ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ

4.4 ਸਿਰਲੇਖ

4.5 ਵਾਤਾਵਰਨ/ਦੇਸ਼ਕਾਲ

4.6 ਵਾਰਤਾਲਾਪ

4.7 ਰੰਗਮੰਚ

ਸਿੱਟੇ ਅਤੇ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ

ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਅਧਿਆਇ-ਪਹਿਲਾ

ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਿੱਠਭੂਮੀ

ਹਰ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮੂਲ ਮੰਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਰਚਨਾ ਸਾਰਥਕਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਕੀ ਕੀ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ “ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ‘ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ’ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ‘ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ’ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ” ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

1.1 ਸਮੱਸਿਆ ਕਥਨ:

“ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ‘ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ’ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ‘ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ’ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ।

1.2 ਉਚਿਤਤਾ/ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ:

ਹੱਥਲੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ, ਨਵੇਂ ਉੱਠੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕੋ ਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਤੁਲਨਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਇੱਕ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਨਾਟਕ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਦੇਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ, ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਖਾਸਾ

ਵਾਧਾ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਇੱਕ ਨਵੀਨ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿਟਿਆਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

1.3 ਉਦੇਸ਼:

ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ:

- (1) ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ।
- (2) ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ।
- (3) ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਕਲਾ-ਪੱਖ ਤੋਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ।

1.4 ਖੋਜ-ਵਿਧੀ:

ਹੱਥਲੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਤਰਕਵਾਦੀ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਤਰਕਵਾਦੀ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਹੱਥਲੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਤਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਰਕਵਾਦੀ ਵਿਧੀ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਹੱਥਲੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀ ਅਜਿਹੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕੋ ਪਹਿਲੂ ਤੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਬਲਕਿ ਦੋ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਲਨਾ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਦੋ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਧਾ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ, ਇੱਕੋ ਹੀ ਵਿਧਾ ਤੇ ਦੋ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਆਦਿ ਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ। ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਤੁਲਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਦੋਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਵੀ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੱਥਲੇ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦੋ

ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚੇ ਗਏ ਨਾਟਕਾਂ ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਤਰਕਵਾਦੀ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤਰਕਵਾਦੀ ਵਿਧੀ ਤਰਕ ਵਿਤਰਕ ਦੇ ਆਸਰੇ ਚੱਲਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਜਾਂ ਵੱਧ ਸਿੱਟਿਆਂ ਤੇ ਅਪੜਨਾ ਤਰਕਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ- ਨਿਗਮਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਆਗਮਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ। ਨਿਗਮਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਜਾਂ ਸਰਬ ਸਾਧਾਰਣ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਆਗਮਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਵਿਆਪਕ ਭਾਵ ਸਰਬ ਸਾਧਾਰਣ ਸਥਿਤੀ ਵੱਲ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ।

1.5 ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਪੂਰਵ ਖੋਜ ਕਾਰਜ:

ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਖਾਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਨਵੀਨ ਅਤੇ ਮੇਲਿਕ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਹਿਤਿਕ ਵਿਧਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਜੋਂ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇੱਕਾ-ਦੁੱਕਾ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਕੁੱਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ:

- ❖ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (2010) ਵੱਲੋਂ 'ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ' ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- ❖ ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ (2001) ਵੱਲੋਂ 'ਨਾਰੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ' ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀਆਂ-ਜਿਹੜੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜੋ ਨਾਵਲ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ।

- ❖ ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ (1992) ਵੱਲੋਂ 'ਅਜੀਤ ਕੋਰ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਦੂਲਾ ਗਰਗ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ: ਇੱਕ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ' ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਅਜੀਤ ਕੋਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਪ੍ਰਸਥਿਤੀ, ਸੋਚ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮ੍ਰਿਦੂਲਾ ਗਰਗ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਵਰਗ ਦੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ❖ ਚਰਨਜੀਤ ਕੋਰ (1991) ਵੱਲੋਂ 'ਦਲੀਪ ਕੋਰ ਟਿਵਾਣਾ ਅਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ' ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਦਲੀਪ ਕੋਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਪੇਂਡੂ ਮੱਧਵਰਗੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬੱਝੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਦਕਿ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੱਧਵਰਗੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ।
- ❖ ਸੰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ (1991) ਵੱਲੋਂ 'ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਅਤੇ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰੰਗਮੰਚੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ' ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- ❖ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਸੋਮਾਲ (1989) ਵੱਲੋਂ 'ਮਹਾਂ ਨਾਟ-ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ' ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- ❖ ਪੂਰਨ ਚੰਦ ਰਾਕੇਸ਼ (1977) ਵੱਲੋਂ 'ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸਮੱਸਿਆ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ' ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਨਾਟਕ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਅਜਿਹੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
- ❖ ਅਮਰ ਨਾਥ ਅਮਰ (1974) ਵੱਲੋਂ 'ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ' ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਅਧਿਆਇ ਦੂਜਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ

“ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ‘ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ’ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ‘ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ’ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ” ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਾਟਕੀ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਆਖਿਰ ਨਾਟਕ ਹੈ ਕੀ, ਨਾਟਕ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵਿਚੋਂ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਸੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2.1 ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾ:

ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਜਦੋਂ ਬੋਲਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਵ ਭਾਵ ਕਾਰਜ (Action), ਨਕਲ (Imitation) ਅਤੇ ਅਦਾਵਾਂ (Gestures) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਯੂਨਾਨ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਕਲਾ ਹੈ, ਇਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਗੀਤ, ਕਾਵਿ ਆਦਿ ਅੰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਕਾਰ, ਸੂਤਰਧਾਰ, ਨਿਰਮਾਤਾ, ਐਕਟਰ, ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਕਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਟਕੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਜ਼ਰੀਆ ਰੰਗਮੰਚ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੀ ਇਸ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਾਟ ਆਚਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦੂਜੇ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ, ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁੰਨਾਂ, ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ, ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ, ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ, ਸਟੇਜ ਦੀ ਸੈਟਿੰਗ ਤੇ ਸੰਵਾਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਗੈਰਾ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਤਾਲਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ 'ਨਾਟਯ' ਤੋਂ ਬਣਿਆਂ ਹੈ। 'ਨਾਟਯ' ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦੋ ਧਾਤੂਆਂ 'ਨਟ' ਤੇ 'ਨਾਟ' ਤੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ 'ਨਟ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨੱਚਣਾ, ਹੇਠਾਂ ਡਿੱਗਣਾ, ਦਿਖਾਉਣਾ, ਸਰਕਣਾ, ਨਾਟਕ ਖੇਡਣ ਵਾਲਾ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਹੀ 'ਨਾਟ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ, ਨਾਚ ਨ੍ਰਿਤ ਤੇ ਸੁਆਂਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆਂ ਹੈ। ਉਂਜ 'ਨਾਟਯ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਨਕਲ, ਸੁਆਂਗ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆਂ ਹੈ।¹ ਨਾਟਕ ਸ਼ਬਦ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਡਰਾਮੇ ਸ਼ਬਦ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਰਾਮਾਂ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ (Drama Sapa) ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਰਨਾ (to do) ਅਤੇ ਅਭੀਨੈ ਕਰਨਾ (to Act) ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਉਣਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ:

ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ-ਆਪਣੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਰਸਤੂ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ (ਪੋਇਟਿਕਸ) ਵਿੱਚ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਇਉਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

□“ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਖਾਸ ਆਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”²

ਡਰਾਈਡਨ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਇਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ:

□“ਨਾਟਕ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾ ਦੀ, ਇਸ ਦੇ ਉਦਗਾਰਾਂ ਦੀ, ਇਸ ਦੇ ਹਾਸਿਆਂ ਦੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਭਾਵੀ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੀ,

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਬਾਗੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਸੁੱਖਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਅਸਲੀ ਸੁਜੀਵ ਤਸਵੀਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।”³□

ਡਾ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਰਦੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ -

□“ਵਾਰਤਾਲਤਪ ਤਾਂ ਹਰ ਲਿਖਾਰੀ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ, ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਘਟਨਾ ਦੇਵੇਂ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਸਟੇਜ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਗੁਣ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਲਾ ਹੈ।”⁴□

ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਟਕ ਸਮੂਹਿਕ ਕਲਾ ਹੈ, ਸਮਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਮਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਤਰ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਦੂਜਾ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਲੀਨ ਹੈ ਕਿ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਘੋਲ ਤੇ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਚ ਬਿੰਬਾਂ ਨਾਲ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਵਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਾਣੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਸੰਜਮੀ ਘੋਲ ਰਾਹੀਂ ਮਾਨਵੀ ਡੂੰਘੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.2 ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੱਤ:

ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਧਾ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਦੇ ਤੱਤ ਕੁੱਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

- ❖ **ਗੋਂਦ/ਪਲਾਟ:** ਗੋਂਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬਬੱਧ ਕਰਨਾ। ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜਨਾ ਹੀ ਗੋਂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਸਤੂ ਵੀ ਗੋਂਦ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੋਂਦ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਹੈ-ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ। ਗੋਂਦ ਕਾਰਜ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਹੈ। ਗੋਂਦ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੋਂਦ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਗੋਂਦ ਨਾਟਕ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਗੋਂਦ ਬਿਨਾਂ ਨਾਟਕ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੋਂਦ ਹੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਅੰਦਰਮੁਖੀ ਤੇ ਯਥਾਰਥਕ ਅਰਥ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਸੁਜੀਵ ਵਸਤੂ ਹੈ ਤੇ ਗੋਂਦ ਨਾਟਕ ਦਾ ਬੀਜ ਹੈ। ਸੇ

ਗੋਦ ਹੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਦੇ ਅਰਸਤੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਰ ਬਿਨਾਂ ਨਾਟਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੋਦ ਤੇ ਕਾਰਜ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ।⁵

ਗੋਦ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਤਰਤੀਬ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੇ ਹਰ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਰਜ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਓ ਜਨਮੇ ਤਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕ ਕਾਰਜ ਦਾ ਅਸਲੀ ਅਨੁਕਰਣ ਬਣੇਗਾ। ਗੋਦ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ, ਸੁਜੀਵ ਇਕਾਈ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

❖ **ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ:** ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਅਰਥ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਬਲਕਿ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਪਾਤਰ ਸਿਰਜਨਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਕਿਸੇ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਹਰ ਇੱਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਖੋਟਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਭੇਦ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਨਾਟਕੀ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਭੀਨੇਤਾ/ਪਾਤਰ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਨਿਝੱਕ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੱਸਦੇ ਮੱਥੇ ਸੁਣ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਸੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪਾਤਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਸੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਣੀਆਂ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਜਾਂ ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਈਏ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਲਈਏ, ਪਰ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਮੁੜ ਸਿਰਜਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।⁶

❖ **ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ:** ਨਾਟਕ ਸੰਵਾਦ ਮੂਲਕ ਕਲਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਭਾਵ ਸੰਵਾਦ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਲੀਲਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਆਪ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਅਭੀਵਿਅਕਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬਾਕੀ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਅਸਲੀ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਕਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਨਾਟਕੀ ਟੱਕਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣ ਕੇ ਵਿਉਂਤੇ ਹਨ ਤੇ ਪਾਤਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਹਨ, ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜਾਪਣ ਤੇ ਪਾਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਨਿਕਲਣ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਜਿਵੇਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਟਕੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲ ਬਖਸ਼ ਸਕਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਕਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਥੋੜ੍ਹੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਘਾ ਕੇ ਟਕਰਾ ਸਕਿਆ ਹੈ, ਕਿਵੇਂ ਵਾਕ ਤੋੜ ਕੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਬਣਾ ਸਕਿਆ ਹੈ।⁷

❖ **ਸਿਰਲੇਖ:** ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਬਿਲਕੁੱਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਅਜਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਿਸਨੂੰ ਪੜਦਿਆ ਸਾਰ ਹੀ ਪਾਠਕ ਉਸਨੂੰ ਪੜਨ ਦੇ ਲਈ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਕੁੱਝ ਕੁ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

❖ **ਵਾਤਾਵਰਨ/ਦੇਸ਼ਕਾਲ:** ਦੇਸ਼ਕਾਲ ਜਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ਕਾਲ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਦ੍ਰਿਸ਼-ਚਿਤਰਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੇ ਨਾਟਕੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸਿਰਜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੇ ਵੇਖਣਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਖੇਡਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅਭਿਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਮੰਚੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੇ ਮੰਚੀ ਮਾਹੌਲ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਉਸਰਨਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਉਘਾੜਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਮਾਨਵੀਂ ਸੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣਾ ਹੈ। ਨਾਟਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੇ ਹੀ ਪਾਤਰ ਦੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦੇਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

- ❖ **ਵਾਰਤਾਲਾਪ:** ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਨਾਟਕੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤੇ ਸਿਰਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪਾਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਤੀਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੈਟਲੇ ਇਬਸਨ ਨਾਟਕੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ- ਇਬਸਨ ਦੇ ਨਾਟਕੀ ਵਾਕ ਆਮ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਕੰਮ ਇੱਕੇ ਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਪਾਤਰ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਬੋਲੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਪਾਤਰ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪਾਤਰ ਬਾਰੇ ਬੋਲੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਪਾਤਰ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਥਾਨਕ ਨੂੰ ਗਤੀ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਏ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਅਰਥ ਵਿਅੰਗਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।^੪

- ❖ **ਰੰਗਮੰਚ:** ਰੰਗਮੰਚ ਦੁਆਰਾ ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਲਾ-ਰੂਪ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੰਗਮੰਚ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਜੀਵੰਤ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੰਗਮੰਚ ਉੱਪਰ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਫਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਸਨੂੰ ਸਾਹਿਤਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਲੇਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦੀ ਤਾਂ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਲੇਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ

ਰੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

2.3 ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਾਕੀ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਾਕੀ ਰੂਪ ਸਗੋਂ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਆਪਣਾ ਗੌਰਵ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚਲਾ ਨਾਟਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵੀ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਲੋਕ-ਨਾਟ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਵੀ ਹੈ, ਪਾਰਸੀ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਉਭਰਿਆ ਮੁਢਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਵੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਸਦੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਦੇ ਉਦਭਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਉਦਭਵ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਗੁੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਰਗ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ ਜਦਕਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਗੁੱਟ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਟਕ ਦਾ ਉਦਭਵ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਹੋਇਆ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੁੱਟਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕਤਾ ਅਤੇ ਉੱਥਲ-ਪੁੱਥਲ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹੜੱਪਾ ਅਤੇ ਮੋਹਿੰਜੋਦੜੋ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾਟਕ ਲਈ ਕੁੱਝ ਭਵਨਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਆਰੀਆ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਸਭ ਕੁੱਝ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਟਕ ਅਲੋਪ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਤਮਾਸ਼ੇ, ਪੁਤਲੀ-ਨਾਟ, ਰਾਸ-ਲੀਲਾ, ਰਾਮ-ਲੀਲਾ, ਨਕਲਾਂ, ਅਖਾੜੇ ਅਤੇ ਜਲਸਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਨਾਟ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਜੀਵਿਤ ਰੱਖਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਨਾਟ-ਲਹਿਰ ਫਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀ ਥੀਏਟਰੀਕਲ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ

ਉਰਦੂ ਦੇ ਮੇਲਿਕ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਨਾਟਕ ਖੇਡਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਨਾਟਕ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਸਨ।

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੰਜ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. 1901 ਤੋਂ 1947
2. 1948 ਤੋਂ 1975
3. 1976 ਤੋਂ 1990
4. 1991 ਤੋਂ 2010
5. 2010 ਤੋਂ ਬਾਅਦ

1. 1901 ਤੋਂ 1947- ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੁਰੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ ਨੇ 1912 ਵਿੱਚ 'ਕਾਮੇਡੀ ਆਫ ਐਰਰਜ਼' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ 'ਭੁੱਲ-ਭੁਲੱਈਆ' ਕੀਤਾ। ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਉਥੈਲੇ' ਨਾਟਕ ਨੂੰ 'ਦੇਸ਼ ਦਮਨ', ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਦੁਖੀ ਰਾਜਾ' ਨਾਟਕ ਨੂੰ 'ਕਿੰਗ-ਲੀਅਰ' 1927 'ਚ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਮੇਲਿਕ ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜਿਸਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1909 ਵਿੱਚ ਚੰਦਰ ਹਰੀ ਨਾਟਕ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1910 ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਲੱਖ ਦਾਤਾ, ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ ਤਾਲਿਬ ਨੇ 1911 ਵਿੱਚ ਸੁੱਕਾ ਸਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਨਲ-ਦਮਿਅੰਤੀ ਦੀ ਵੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਸੁਹਾਗ' ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸੰਪੂਰਨ ਨਾਟਕ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਫੁੱਲ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਆਦਿ ਵੀ ਇਸੇ ਦੌਰ ਦੇ ਹੀ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਹਨ।

2. 1948 ਤੋਂ 1975-ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਦੌਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਨਾਟ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਮਸਲੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੱਖੇ ਬਾਲ ਨਾਟਕ, ਓਪੇਰਾ ਨਾਟਕ, ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ, ਰੇਡੀਓ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਏ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫੈਲੇ ਰਾਜਸੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਧੀਨ ਹਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਨਰਕ, ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਕੱਲ੍ਹ, ਅੱਜ ਤੇ ਭਲਕ', ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ ਦਾ 'ਪਾਗਲ ਲੋਕ', ਆਤਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ 'ਕਬਰਸਤਾਨ' ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

3. 1976 ਤੋਂ 1990-ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਟੇਨ ਪਕੜਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਤੀਜਾ ਦੌਰ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨਵਾਂ ਰੁੱਖ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਆਤਮਜੀਤ ਨੇ ਹਵਾ ਮਹਿਲ, ਚਾਬੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਕਾਂਗੀ ਆਦਿ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਜਮੇਰ ਐਲਖ ਨੇ ਇਸ਼ਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਡੀਂ ਰਚਿਆ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਚਰਨਦਾਸ ਸਿੱਧੂ, ਅਦਿ ਵਰਗੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਨਾਟਕ ਵੀ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਇਸੇ ਦੌਰ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਹੱਦਾਂ-ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਵਿੱਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਗੁਆਗੀ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਦਾ ਹੈ।

4. 1991 ਤੋਂ 2010-ਇਹ ਦੌਰ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ, ਸਵਰਾਜਬੀਰ, ਮਨਜੀਤ ਪਾਲ ਕੌਰ, ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਰਾਣਾ ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ, ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ, ਸੋਮਪਾਲ ਹੀਰਾ, ਪਾਲੀ ਭੁਪਿੰਦਰ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਵਰਿਆਮ ਮਸਤ, ਜਤਿੰਦਰ

ਬਰਾੜ, ਸੁਰਜੀਤ ਕੁਮਾਰ ਸੇਠੀ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਚੌਥੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਟ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

5. 2010 ਤੋਂ ਬਾਅਦ-ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਦੌਰ 2010 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬੱਝਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਤਰਸਪਾਲ ਕੈਰ ਅਤੇ ਰਤਨ ਰੀਹਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਾਟ-ਲਿਖਤਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਦਹਾਕਾ ਨਵੀਨ ਤਕਨੀਕੀ ਯੁੱਗ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਦ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਪਰਿਪੇਖ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਪੂਰ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਰੁਖ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਉਦਭਵ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਈ ਸੀ ਨੰਦਾ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਹਰ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਵੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਕੋਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2.4 ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ:

ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ, ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਨਾਟਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ, ਉਸਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਉਸਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਉਸਦੀ ਗੋਂਦ, ਕਥਾਨਕ, ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ

ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੁੱਝ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਰੂਪਾਂਤਰ ਹੈ ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਹ ਰੂਪਾਂਤਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆ ਤੋਂ ਵੀ ਛਲਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਰਨਾ ਇੰਨਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨਾ। ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਰਨਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਹਰ ਦੁਭਾਸ਼ੀਆਂ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਬਾਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ

□“ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਉਹ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਸਿਰਫ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਬਲਕਿ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”□

ਅਧਿਆਇ ਤੀਜਾ

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਦੇਣ

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਕਵੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਇੱਕ ਕਵੀ, ਗਜ਼ਲਕਾਰ, ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਅਤੇ ਗੀਤਕਾਰ ਵੀ ਹਨ। ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਦਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਉਸਦੀ ਚੇਤਨਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਸਦਾ ਖੁੱਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੂਝ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਉਹ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਢੁੱਕਵੀਂ ਤੇ ਭਾਵਪੂਰਤ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਸਚਿਆਰਾ ਤੇ ਸੁਹਿਰਦ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮਾਣਿਆ ਸ਼ਾਇਰ ਅਤੇ ਕਵੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਉੱਘਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਡਮੁੱਲਾ ਤੇ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਖੋਜਾਰਥੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੋਜਕਾਰਜ ਦੇ ਲਈ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਵਰਗੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸੋ ਖੋਜਾਰਥੀ ਆਪਣੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗੀ।

3.1 ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਜੀਵਨ:

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ 14 ਜਨਵਰੀ, 1945 ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਪੱਤੜ ਕਲਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਚਾਰ ਭੈਣਾਂ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਉਪਕਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਹੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿਖਿਆ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਨੇ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਖਹਿਰਾ ਮੱਝਾ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਅਗਲੇਰੀ ਪੜਾਈ ਲਈ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਰਣਧੀਰ ਕਾਲਜ, ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉੱਥੋਂ ਬੀ.ਏ. ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿੱਚ ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਐਮ.ਏ. ਉਪਰੰਤ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਕਾਲਜ, ਬੀੜ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1972 ਵਿੱਚ ਉਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਰਿਸਰਚ ਐਸੋਸੀਏਟ ਆ ਲੱਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਉਸਦੀ ਤਰੱਕੀ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟੀ.ਵੀ. ਮਾਧਿਅਮ ਵਾਸਤੇ ਸਕ੍ਰਿਪਟਾਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਵੀ ਚੰਖੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਜਨਮ ਇੱਕ ਤਰਖਾਣ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਗੈਰ-ਕਿਸਾਨੀ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਭਾਵੇਂ ਜੱਟ ਕਿਰਸਾਣੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਕੁੱਝ ਦੁਨੈਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਰਗ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਇਸਦੀ ਕਲਾ-ਕੈਸ਼ਲਤਾ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਰ-ਬਸਰ ਚੰਗਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਤਰ ਨੇ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਹੁਨਰ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੋਵੇਗੀ। 'ਕੁੜੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਜੰਮਿਆ' ਦੀ ਅਖਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਦੇ ਸੁਭਾਓ ਵਿੱਚ ਸਾਊਪੁਣਾ ਵੀ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਪਾਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਲਾ ਦਾ ਬੀਜ ਫੁੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ, ਪਿਤਾ ਦੇ ਇਸ ਕਰਤੱਵ ਨੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮੋਹ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ੈਦਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਜ਼ਕ ਸੂਰਤ ਅਤੇ ਸਾਊ ਸੀਰਤ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਬਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਜੋਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਬੈਂਜੇ ਨਾਲ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ-ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਰਚੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅੱਠਵੀਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ-ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਉਸ ਉੱਤੇ ਆਣ ਪਈ। ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਉਸ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ।

ਸਾਊ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦਨਸ਼ੀਲ ਮਨ ਵਾਲੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਝੰਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦੇਸ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਵਾਲੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਲੜ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਚਲੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਮੌਨਤਾ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਉਹ ਉਸ ਵਕਤ ਅੱਠ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਕੀਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਸੇਵਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕੀਤਾ:

ਮੈਲੀ ਜਿਹੀ ਸਿਆਲ ਦੀ ਉਹ ਧੁੰਦਲੀ ਸਵੇਰ ਸੀ

ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਚ ਹਾਲੇ ਬੜੀ ਦੇਰ ਸੀ

ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਸੀ

ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਤੇ ਹਨੇਰ ਸੀ

ਹਾਲੇ ਤੀਕ ਨੈਣਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾੜੀ-ਮਾੜੀ ਗਹਿਰ ਏ

.....ਦਿਲ ਹੀ ਉਦਾਸ ਏ ਜੀ ਬਾਕੀ ਸਭ ਖੈਰ ਏ।⁹

ਇਸ ਘਟਨਾਂ ਨੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਉਦਾਸ, ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਫਿਕਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਚ ਵਸਾਈ ਪੱਕੇ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ। ਇਸ ਯਤਨ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਮਿਲਣਾ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ

ਗਿਆ। ਉਹ ੧੫ ਫੀਸਦੀ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਦਸਵੀਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਰਿਹਾ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸਨੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਸਦੇ ਸੁਚੇਤ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਮਲੂਕਤੀ ਜਿਹੀ ਸੂਰਤ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੋਹਿਕ ਸੀਰਤ ਪਲਮ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਲਈ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਸਨ। ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਉਸਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾ ਬਣ ਸਕੀ। ਸੇ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਅਜਾਈ ਹੀ ਬੀਤ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਉਸਨੂੰ ਇਸੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣਾ ਪਿਆ।

ਇਸ ਨਾਲ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਹ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਾਵਿ-ਉਚਾਰਨ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਗ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਬਣਨ ਦਾ ਸਬੱਬ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦੀ ਰੁਚੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਤੁੱਕਬੰਦੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਸੁਖਨ ਤੇ ਅਹਿਸਾਸ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੁੜਿਆ।ਰਣਧੀਰ ਕਾਲਜ, ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ' ਵਿੱਚ ਛਪੀਆਂ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਅਤੇ ਸੰਵਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਉਸ ਮਾਹੌਲ ਨੇ ਪਾਇਆ ਜਿਹੜਾ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਮਿਲਿਆ। ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਾਤਰ ਬਹੁਤ ਹੁਲਾਸ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁੱਲਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਐਮ.ਏ ਕਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਦੰਤ-ਕਥਾ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਭੂਤਵਾੜਾ ਤਾਂ ਉੱਜੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਰੂਹਾਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ- ਲਾਲੀ ਜੀ, ਨੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਡਾ. ਗੁਰਭਗਤ, ਕੁਲਵੰਤ ਗਰੇਵਾਲ ਤੇ ਹਰਿੰਦਰ ਮਹਿਬੂਬ.....ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਦਾਨਿਸ਼ਵਰੀ ਤੇ

ਦੀਵਾਨਗੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਦੋਮੇਲ ਵਿਖਾਏ। ਕੈਰੋਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ਸਮੇਤ ਉੱਥੇ ਹੀ ਮਿਲਿਆ। ਹੁਸਨਪ੍ਰਸਤ ਪੇਜ਼ੀਅਰ, ਸ਼ਿਵ, ਰਣਜੀਤ ਤੇ ਰੰਗੀਲਾ ਵੀ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੋਇਆ ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ, ਲੋਰਕਾ, ਬੈਖਤ, ਨਰੂਦਾ ਜਾਂ ਜਿਰਾਦੂ।

ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ ਉਖੜ ਕੇ ਉਹ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਖਾਤਰ ਏਧਰ-ਉਧਰ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪੱਕਾ ਵਸੋਬਾ ਹਾਸਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੱਤਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਹ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀਆਂ ਪ੍ਰਪਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ 'ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁਲਗਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾ' ਨੂੰ 1997 ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵੀ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਖੋਜਾਰਥੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥਲੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਅਗਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਰਚਨਾ ਜਗਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

3.1 ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਣ: ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਦੇਣ ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਅਮੀਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਕੇ.ਆਰ. ਨਾਰਾਇਣ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ 'ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁਲਗਦੀ ਵਰਣਮਾਲਾ' ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ। 2012 ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸ਼੍ਰੀ ਮਤੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਪਾਟਿਲ ਵੱਲੋਂ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਸਨਮਾਨ ਹਾਸਿਲ ਹੋਇਆ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਚ ਜੋ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ਉਹ ਕੁੱਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ।

ਮਿੱਠ ਬੋਲੜਾ, ਮਲੂਕ, ਛਾਟਵੀਂ ਕਾਇਆ ਕਲਪ, ਧੀਮੇ ਬੋਲਾਂ ਵਾਲਾ, ਯਾਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ ਪਾਤਰ ਮਨ ਮੋਹਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਖਸ ਹੈ । ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਸੰਵੇਦਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣਵੰਦ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਅਤੇ ਵਲੰਧਰੀਆਂ ਦਾ ਕਾਇਲ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ।

ਕੋਲਾਜ ਨਾਮੀ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪਾਤਰ ਨੇ ਦੋ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਛਪਵਾਇਆ। ਉਸਦੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਹਰਫ, ਬਿਰਖ ਅਰਜ਼ ਕਰੇ, ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁਲਗਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾਂ, ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਸੁਰਜਮੀਨ ਪੰਜ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਦਾ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ, ਯਰਮਾ ਦਾ ਸਈਓਂ ਨੀ ਮੈਂ ਅੰਤਹੀਣ ਤਰਕਾਲਾਂ ਅਤੇ ਯਾਂ ਜਿਰਾਦੂ ਦੇ ਨਾਟਕ ਮੈਡ ਵਿਮੈਨ ਆਫ ਸਾਇਓਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਰੇ ਦੀ ਪਾਗਲ ਐਰਤ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਅਤਿਅੰਤ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਤਰਕਾਲਾਂ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਚਰਚਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਉਸਨੂੰ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਇਨਾਮ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁਲਗਦੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਉੱਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਕਵੀ ਦਾ ਇਨਾਮ ਲੈਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਅੱਰਤ ਵੀ ਵਿਖਾਈ ਹੈ।

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸੰਸਾਰ ਪੜੇ ਲਿਖੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਖਿੰਡੇ, ਤਿੜਕੇ, ਹਨੇਰੇ, ਉਲਝੇ ਤੇ ਉਦਾਸੇ ਬਿੰਬਾਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਾਂ ਨਾਲ ਓਤਪੋਤ ਹੈ, ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਣਇੱਛਤ, ਅਮੇਲਵੀ, ਖੌਫਨਾਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਮਨਭਾਉਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਰੁਮਾਂਸ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਰੁਮਾਂਸ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਮਿੱਥਾਂ ਦਾ ਨਵੀਂ ਅਸਤਿਤਵਮੂਲਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿਦਤ, ਸੰਜੀਦਗੀ, ਸਲੀਕੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਬਲਸ਼ਾਲੀ ਮਾਨਵੀਂ ਦਰਦੀਲੇ ਤਰਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸਫੋਟ ਕੀਤਾ।

ਪਾਤਰ ਸੁਚਾਰੂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੋਝੀ ਨਾਲ ਵਰੋਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ ਖਾਸ ਕਰ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਵਚੇਤਨ ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਧਾਰਾ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ, ਗੌਤਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਕਬੀਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਉਸਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਿਮਰਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਣਵੰਤ ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਕਸਲਬਾੜੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਧੁਨੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਗਜ਼ਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦੀ ਹੈ। ਨਕਸਲਬਾੜੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਹ ਮੁਕਤ ਮਨ ਨਾਲ ਮੁੱਦਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ

ਮੇਰੇ ਯਾਰ ਜੇ ਇਸ ਆਸ ਤੇ ਮਰ ਗਏ
ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਬਣਾਵਾਂਗਾ ਗੀਤ
ਜੇ ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕਿਹਾ ਜੇ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਿਹਾ
ਬਣ ਕੇ ਰੂੰਹਾਂ ਸਦਾ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿਣਗੇ.....
ਯਾਰੋ ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨਹੀ
ਜਿੱਥੇ ਸੂਲੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਹੀ।¹⁰

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਮੁੱਦਈ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ ਸੋਝੀ ਦਾ ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਸੂਤਰ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਦਾ ਕਾਵਿ ਨਾਇਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਨਾਇਕ ਨਹੀਂ। ਪਾਤਰ ਦਾ ਨਾਇਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ ਨਾਇਕ ਹੈ ਜੋ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਹੈ, ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਹਾਮੀ ਹੈ। ਉਹ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਨਾਇਕ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਨਤਮਸਤਕ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕਾਵਿ ਨਾਇਕੀ ਚਰਿੱਤਰ ਇੱਕ ਨੈਜਵਾਨ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ, ਇੱਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਮੁਖੀ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਸੂਰਮਈ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਪਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵੇਖੋ:

ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਹਨੇਰਾ ਜਰੇਗਾ ਕਿਵੇਂ
ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਸ਼ਮਾਦਾਨ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ।
ਗੀਤ ਦੀ ਮੌਤ ਇਸ ਰਾਤ ਜੇ ਹੋ ਗਈ,
ਮੇਰਾ ਜੀਣਾ ਮੇਰੇ ਯਾਰ ਕਿੰਝ ਸਹਿਣਗੇ।

ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾ ਲੜਨ ਲਈ

ਮੈਂ ਵੀ ਆ ਪਹੁੰਚਾਂ ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਸਾਜ਼ ਲਈ।¹¹

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਪਾਸ ਨਜ਼ਮ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਅਦਭੁੱਤ ਹੁਨਰ ਹੈ । ਉਹ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਲਹਿਜੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਨਵੀਂ ਸੋਚ, ਨਵੇਂ ਅੰਦਾਜ਼, ਨਵੇਂ ਸੰਕਟ ਪਾਤਰ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਵਸਤੂ ਬਣੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਜ਼ਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਜਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹੀਏ ਤਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਬਾਰੇ ਸੰਤੋਖ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਯਥਾਰਥ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੂਜੀ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਸੰਜਮ ਦੀਆਂ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਸੁਤੰਤਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਗਜ਼ਲ ਬਲਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਹ ਬੜੀ ਮੁੱਲਵਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਸਹੰਸਰਾ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਝਲਕਦੇ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਤਰ ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਇੰਨੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਗਜ਼ਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨੂੰ ਗਜ਼ਲਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਵਜੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਵਾਰੀ ਉੱਚ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ:

ਸਨਮਾਨ:

ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ 2012

ਸਰਸਵਤੀ ਸਨਮਾਨ 2010

ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ 1993

ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ 1994

ਪੰਜਾਬ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਪੁਰਸਕਾਰ 1985

ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਰਿਸ਼ਦ ਪੁਰਸਕਾਰ 2000

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪੁਰਸਕਾਰ 1979

ਪਾਸ਼ ਪੁਰਸਕਾਰ 1993

ਸੰਬਲਪੁਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉੜੀਸਾ ਵੱਲੋਂ ਸ਼੍ਰੀ ਗੰਗਾਧਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ 2011

ਦਸ਼ਾਵਾਦੀ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ (ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ) 1995

ਅਨਾਦ ਕਾਵਿ ਸਨਮਾਨ 2007-08

ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕਾਂ:

ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਹਰਫ (ਗਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰਿਹ) 1979

ਬਿਰਖ ਅਰਜ਼ ਕਰੇ (ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਿਹ) 1992

ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁਲਗਦੀ ਵਰਣਮਾਲਾ (ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਿਹ) 1992

ਲਫਜ਼ਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ (ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਿਹ) 2000

ਪਤਝੜ ਦੀ ਪਾਜ਼ੇਬ (ਗਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰਿਹ) 2004

ਸੁਰਜਮੀਨ (ਗਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰਿਹ) 2008

ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ:

ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਤਰਕਾਲਾ (ਸੰਪਾਦਨਾ)1999

ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ, 2002

ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਪੇੜੀਆਂ (ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ)2010

ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ:

ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ 2004

ਸਈਓ ਨੀ ਮੈਂ ਅੰਤਹੀਣ ਤਰਕਾਲਾਂ 2004

ਹੁਕਮੀ ਦੀ ਹਵੇਲੀ 2004

ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਰੇ ਦੀ ਪਾਗਲ ਔਰਤ 2004

ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਦੀ ਵਹਿੰਗੀ 2013

ਇੱਛਾਧਾਰੀ 2014

ਹਾਏ ਮੇਰੀ ਕੁਰਸੀ ਹਾਏ ਮੇਰਾ ਮੇਜ਼ 2014

ਖਾਮੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ 2014

ਟੀ.ਵੀ. ਲੜੀਵਾਰ:

ਸੂਰਜ ਦਾ ਸਿਰਨਾਵਾ-ਇਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ 2੯ ਲੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਲੇਖਣ ਅਤੇ

ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾਥਾ ਜੋਗੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਤਕ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸਫਰ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਹੁ ਫੁਟਾਲਾ-ਰਿਗਵੇਦ

ਸੂਫੀਧਾਰਾ

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਇੱਕ ਬਹੁ ਪਰਤੀ, ਬਹੁ ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਅਤੇ ਬਹੁ ਪੱਖੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ

ਸਨ।ਜੇ ਕਿ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਵੀ, ਗਜ਼ਲਕਾਰ ਅਤੇ ਗੀਤਕਾਰ ਵੀ ਹਨ।ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਡਮੁੱਲੀ

ਦੇਣ ਨੂੰ ਅੱਖਿਓਂ ਓਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ
ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ ਚੌਥਾ

ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਕਲਾ-

ਪੱਖ ਤੋਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ:

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਕਲਾ-ਪੱਖ ਤੋਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੋਦ, ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਵਾਤਾਵਰਨ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ, ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਆਦਿ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੇ ਖੋਜਾਰਥੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਲੇ ਖੋਜਕਾਰਜ ਦੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਕਲਾਪੱਖ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

4.1 ਪਲਾਟ/ਗੋਦ:

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਲਾਟ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ। ਗੋਦ ਕਾਰਜ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪਲਾਟ ਜਾਂ ਗੋਦ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ। ਪਲਾਟ ਜਾਂ ਗੋਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਕਿ ਨਾਟਕ ਦੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ-ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਵੇ। ਅਰਥਾਤ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ-ਬੱਧ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਲਾਟ ਜਾਂ ਗੋਦ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਅਰਥਾਤ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਐਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਐਕਟਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗਿਓ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਹਰ ਇੱਕ

ਘਟਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਪੜਦਿਆਂ-ਪੜਦਿਆਂ ਪਾਠਕ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿੱਚ ਖੁੱਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੋਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਬਿਲਕੁੱਲ ਸਮਾਂਤਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦੀ ਭਾਵੇਂ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨੂੰ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਤੋਂ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੱਖਰਤਾ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਨਾਟਕਕਾਰ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ' ਦੀ ਸੁਰੂਆਤ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਐਕਟ ਨੰ. 1 ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸੁਰੂਆਤ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਧਾ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਿਕਾ ਤੋਂ ਸੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਆਦਿਕਾ ਤੋਂ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਆਦਿਕਾ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਦਿਕਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਦਿਕਾ ਦੀ ਸੁਰੂਆਤ ਲੱਕੜਹਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸ ਆਦਿਕਾ ਦੀ ਇੱਕ ਝਲਕੀ ਹੇਠਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਕਿ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਾਮੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਨਾ ਨੰ. 9 ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਆਦਿਕਾ

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਲੱਕੜਹਾਰਾ ਕਹਿੰਦਾ ਏ

ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਹੂ ਮਗਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ

ਦੂਜਾ ਕਹਿੰਦਾ ਏ

ਜਿਸ ਲਹੂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੀ ਲੋਅ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਵੇਖ ਲਵੇ

ਉਹ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਰਲ ਜਾਂਦਾ

ਤੇ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ

ਬੰਦਿਆ ਦੀ ਪਰਖ

ਅੱਤ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਏ ।

ਉਜਾਗਰ ਤੇ ਮੀਤਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਨੇ

ਉਹ ਦੂਰਿਓਂ ਨੇੜਿਓਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵੀ ਨੇ

ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੁੱਝ ਐਸਾ ਵਾਪਰਿਆ

ਕਿ ਉਜਾਗਰ ਨੇ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ।

ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਘਰ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਸ।¹²

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਦਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਆਦਿਕਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਕੁੱਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਮਾਂਤਰ ਹੀ ਚੱਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਲਾਂ ਅਤੇ ਕੰਵਰ ਦੀਆਂ ਮਾਂ-ਪੁੱਤਰ ਦੀਆਂ ਪਿਆਰ ਭਰਪੂਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਦਾ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁੱਖਾ ਸੁਭਾਅ, ਉਜਾਗਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਮੰਗੇਤਰ ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਖਬਰ ਦਾ ਮਿਲਣਾ, ਮੀਤਾਂ ਦਾ ਕੰਵਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ, ਮੀਤਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਆਹੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਉਜਾਗਰ ਨਾਲ ਦੋੜ ਜਾਣਾ, ਕੰਵਰ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਪਤੀ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਜਾਣਾ, ਮੀਤਾਂ ਦਾ ਵਾਪਿਸ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਆਉਣਾ। ਸਭ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ-ਬੱਧ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਮਾਂਤਰ ਹੀ ਚੱਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਹਨ ਪਰ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਵੱਖਰੀਆਂ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਵੱਖੇ-ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਨਾਟਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ-

ਬਹਿਣੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਖੁੱਲੇ-ਡੁੱਲੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਰਕਾ ਦਾ ਨਾਟਕ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਜਿਸਦੀ ਅਸੀਂ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਪਾਤਰਾਂ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵੀ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਬਦਲਾਵ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਤੱਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

4.2 ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ:

ਪਾਤਰਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਟਕ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਾਤਰ ਚਿੱਤਰਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸਦੀ ਹੈ, ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰੋਂ ਗੁਆਚਿਆਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸਰਾਪਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਰੀਰਿਕ ਘੱਟ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਿਮਾਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਜੇਕਰ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ, ਸਹਾਇਕ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਗੌਣ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ।

1. ਦੁਲਹਾ (Bridegroom)
2. ਦੁਲਹੇ ਦੀ ਮਾਂ (Mother of bridegroom)
3. ਗੁਆਂਢਣ (Neighbour)
4. ਲੀਨਾਰਡੋ ਦੀ ਪਤਨੀ (Wife of Leonardo)
5. ਲੀਨਾਰਡੋ (Leonardo)
6. ਲੀਨਾਰਡੋ ਦੀ ਸੱਸ (Mother in law of Leonardo)
7. ਜਵਾਨ ਕੁੜੀ (Young Girl)
8. ਦੁਲਹਨ (Bride)
9. ਦੁਲਹਨ ਦੀ ਨੌਕਰਾਣੀ (Maid to the Bride)
10. ਦੁਲਹਨ ਦਾ ਪਿਤਾ (Father of The bride)
11. ਵਿਆਹ ਤੇ ਆਏ ਹੋਏ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ (Wedding Guests)
12. ਚੰਦ (ਹੋਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) (Moon)
13. ਇੱਕ ਭਿਖਾਰਨ (ਮੌਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) (Death as a Beggar-woman)

14. ਲੱਕੜਹਾਰੇ (Woodcutters)

15. ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ (Girls from the Village)

16. ਇੱਕ ਔਰਤ (Women in mourning)

ਲੇਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਅਸੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦੋਨਾਂ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

1. ਮਾਲਾਂ - ਮਾਂ

2. ਕੰਵਰ - ਮਾਲਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ

3. ਮੀਤਾਂ - ਕੰਵਰ ਦੀ ਮੰਗੇਤਰ

4. ਮਾਧੇ - ਮੀਤਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ

5. ਉਜਾਗਰ - ਮੀਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ

6. ਸੀਬੇ - ਉਜਾਗਰ ਦੀ ਪਤਨੀ

7. ਬਿਸ਼ਨੀ - ਉਜਾਗਰ ਦੀ ਸੱਸ
8. ਨੈਕਰਾਣੀ
9. ਗੁਆਂਢਣ
10. ਤਿੰਨ ਮੁਟਿਆਰਾਂ
11. ਚੰਨ
12. ਹੋਈ (ਮੰਗਤੀ)
13. ਦੇ ਗਭਰੂ
14. ਤਿੰਨ ਲੱਕੜਹਾਰੇ

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੁਲਹਾ, ਦੁਲਹੇ ਦੀ ਮਾਂ, ਲੀਨਾਰਡੋ, ਦੁਲਹਨ ਇਹਨਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੇ ਮੁੱਖ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਗੁਆਂਢਣ, ਲੀਨਾਰਡੋ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਲੀਨਾਰਡੋ ਦੀ ਸੱਸ, ਜਵਾਨ ਕੁੜੀ, ਦੁਲਹਨ ਦੀ ਨੈਕਰਾਣੀ ਅਤੇ ਲੱਕੜਹਾਰੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੈਰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਏ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ, ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਚੰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਪਾਤਰ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬੁੱਢੀ ਮੰਗਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਈ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੋਰਕਾ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ

ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੰਗਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਖੁੱਲੇ-ਡੁੱਲੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਦੁਲਹਾ, ਦੁਲਹੇ ਦੀ ਮਾਂ, ਦੁਲਹਨ , ਦੁਲਹਨ ਦਾ ਪਿਤਾ, ਦੁਲਹਨ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆਦਿ ਜਦਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਦੁਲਹੇ ਨੂੰ ਕੰਵਰ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ, ਦੁਲਹੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲਾਂ, ਦੁਲਹਨ ਨੂੰ ਮੀਤਾਂ, ਦੁਲਹਨ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਾਧੇ ਅਤੇ ਦੁਲਹਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਆਦਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੰਗਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੰਗਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ। ਇਸਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾਂ ਨੰ. 37 ਦੀ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਮੀਤਾਂ ,ਉਸਦੇ ਪਿਓ ਮਾਧੇ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੱਸ ਮਾਲਾਂ ਵਰਗੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਘਟਨਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੀਤਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਿਓ ਮਾਲਾਂ ਅਤੇ ਕੰਵਰ ਦੇ ਘਰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ :

(ਮੀਤਾਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ- ਮਾਲਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੀ ਹੈ। ਮਾਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਿਠਾਉਂਦੀ ਹੈ)

ਮਾਲਾਂ : ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਧੀਆਂ

ਮਾਧੇ : ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੁਣੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਮਾਲਾ : ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਨਾ। ਇੱਕ ਅਰਸਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਧੀਆਂ ਤੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦਿਆਂ। ਤਦੇ ਤਾਂ ਇੰਨਾਂ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ, ਜਦੋਂ ਲਹੂ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਡੁੱਲਦਾ। ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਾਲ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਪਾਲਦਿਆਂ ਤੇ ਖੂਨ ਦਾ ਫੁਹਾਰਾ ਇੱਕ ਪਲ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਖਤਮ।-

ਮਾਧੇ : ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਦਿਲ ਖਰਾਬ ਨਾ ਕਰੋ। ਦੱਸੋ

ਮਾਲਾਂ : ਰਾਜ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਰਹਿ ਧੀਏ ਤੂੰ ਖੁਸ਼ ਏ ਨਾ।

ਮਾਧੇ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂੰਹ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿਉਂ ਬੈਠੀ ਏਂ? ਇਹਨਾਂ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈਣੀ ਆਂ।

ਮੀਤਾਂ : ਬਾਪੂ ਜੀ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਹਾਂ।

(ਮਾਲਾਂ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਮੋੜ ਕੇ ਵੇਖਦੀ ਹੈ।)

ਮਾਧੇ : ਬਿਲਕੁਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਤੇ ਗਈ ਆ।

ਮਾਲਾਂ : ਅੱਛਾ। ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ! ਕਿੰਨੀ ਸੁਹਣੀ ਤੱਕਣੀ! ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਆ ਕੀ ਵਿਆਹ ਕੀ ਹੁੰਦਾ?

(ਮੀਤਾਂ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ।)

ਇੱਕ ਘਰ ਵਾਲਾ , ਕੁੱਝ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਦੇ ਲਈ ਦੇ ਗਜ਼ ਚੌੜੀ ਕੰਧ।

ਮਾਧੇ : ਹੋਰ ਚਾਹੀਦਾ ਵੀ ਕੀ ਏ?

ਮਾਂ : ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਈਂ ਬਸ ਇਹੋ ਕੁੱਝ

ਮਾਧੇ : ਕੁੱਖ ਖਾ ਪੀ ਵੀ ਲਓ।

ਮਾਲਾਂ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ (ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ) ਤੁਸੀਂ ਖਾ ਲਓ।

(ਉਜਾਗਰ ਤੇ ਮੀਤਾਂ ਕੁੱਝ ਖਾਣ ਲਈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ)¹³

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾ ਨੰ. 37 ਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੰਗਣ ਦੇ

ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰੰਗੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੀਤਾਂ ਆਪਣੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੀਤਾਂ ਦੀ ਸੱਸ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਲੱਡੂ-ਜਲੇਬੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰਸਮਾਂ-ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਬਿਲਕੁੱਲ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਜਿਸਤੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਅਰਥਾਤ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੰਗਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਵੇਖਾਂਗੇ ਜਿਹੜੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਲਈ ਗਈ ਉਦਾਹਰਣ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਲਿਆ। ਥੱਲੇ ਉਦਾਹਰਣ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾਂ ਨੰ. 24 ਵਿੱਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।

(The Bride appears. Her hands are folded modestly and her head is bowed.)

Mother : Come to me. Are you happy ?

Bride : Yes Senora.

Father : You shouldn't look so serious. After all in the end she will be a moyher to you.

Bride : I am happy .Why Isaid so, is because I want to be married.

Mother : Naturally. (Taking her by the chin .) Look at me.

Father : She's the image of my wife.

Mother : Yes? What lovely eyes! Do you know what marriage is, little one ?

Bride : (serious) I know.

Mother : It's a man, and children, and a two foot thick wall against all the rest.

Bridegroom: Is anything more required ?

Mother : No. How Happy you'll be! How happy!

Bride : I know my duty.

Mother : Here are some presents.

Bride : Thank you

Father : You'll take something ?

Mother : Not for me. (To the son.) And you?

Bridegroom : Iwill. (He eats a sweetmeat. The Bride also eats.)

Father : (To the Bridegroom.) A glass of wine?¹⁴

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਤਰ ਮੀਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਲੱਡੂ-ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਲਕੁੱਲ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਲੋਰਕਾ ਦੀ ਇਸੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਮੀਤਾਂ ਜੋ ਕਿ ਬਰਾਇਡ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੀ ਬਲਕਿ ਵੈਸੇ ਹੀ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨਾਲ ਬੇਝਿਜਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਜਿੱਥੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਲੱਡੂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉੱਥੇ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵਾਇਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਬਰਾਇਡ ਅਰਥਾਤ ਲੜਕੀ ਦਾ ਪਿਤਾ (ਫਾਦਰ) ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜਵਾਈ ਭਾਵ ਕਿ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਘਰੋਂ ਹੀ ਵਾਇਨ ਦੀ ਮੰਗ ਸ਼ਰੇਆਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਬਿਲਕੁੱਲ ਹੀ ਖਿਲਾਫ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਸਤੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੇਕਰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੋਰਕਾਂ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਏ ਗਏ ਪਾਤਰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁੱਝ ਝਿਜਕਵੇ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਬੰਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦਕਿ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬੇਝਿਜਕ ਅਤੇ ਖੁੱਲੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਾਲੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਲਏ ਗਏ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਵਧੀਆਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

4.3 ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ:

ਨਾਟਕ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸਦਾ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਝਲਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਆਪੇ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗੱਲ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸਾਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਖਾਣਾਂ ਅਤੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਕੁੱਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਕੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਹੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨੇ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ ਉਹਨਾਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਘੜਨ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹਮੂਲਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਹਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਗ ਪਵੇਗੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਚੀਜ਼

ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਖੰਭ ਲਗਾ ਕੇ ਉੱਡ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਅਲੋਪ ਹੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ: ਲੋਢੇ ਵੇਲੇ, ਪ੍ਰਭਾਤ, ਕਿੰਗਰਾ, ਸਾਰੰਗੀ, ਬਰੂਹਾਂ, ਪੱਤੀ, ਤਲਾਈ, ਸਿੰਜਣਾ, ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋਗ, ਸਰੂ, ਖਲਜਗਣਾਂ, ਬਖਤਾਵਰ, ਮੁੜਕਾ, ਗੱਡਾ, ਸੱਧਰ, ਟੁੰਮਾਂ, ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਬੂੰਦੇ, ਪੰਜੇਬਾਂ ਆਦਿ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਮੂੰਹ ਚੜਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸਮੂਹ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਦਰਪਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਹਾਵਰੇ ਹੋਣਗੇ, ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਨੀ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਮੀਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਸੰਜਮਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਅੰਤਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬੜਾ ਤਿੱਖਾ, ਤੁਰੰਤ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸਿਆਣਪ ਅਤੇ ਸੂਝ ਛੁਪੀ ਹੁਮਦਿ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ- ਮੂੰਹ ਚ ਘੁੰਗਣੀਆਂ ਪਾਉਣਾ, ਕਾਲਜੇ ਨੂੰ ਪਿੰਜਣਾ, ਮਿੱਟੀ ਬਣਨਾ, ਖੂਨ ਉੱਬਲਣਾ, ਤੂਫਾਨ ਉੱਠਣੇ, ਪੈੜਾਂ ਸੁੰਘਣਾ, ਲਹੂ ਖੋਲਣਾ ਆਦਿ। ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਚੰਨ ਅਤੇ ਬੁੱਢੀ ਭਿਖਾਰਨ ਔਰਤ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਲੰਕਾਰਿਕ ਸ਼ੈਲੀ, ਨਾਟਕੀ ਸ਼ੈਲੀ, ਕਰੀੜਾ ਭਰੀ ਬੋਧਿਕ ਤੇ ਕਾਟਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ, ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਟਕਰਾ ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਆਦਿ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

1. **ਬਿਆਨੀਆ ਸ਼ੈਲੀ:** ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਈ ਅਭੀਨੇਤਾ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀ ਕਹਾਣੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਘਟਨਾਂ, ਨਾਟਕੀ ਬਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਬਿਆਨੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ

ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਿਆਨੀਆਂ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਦੋਂ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬਰਾਇਡਗਰੂਮ ਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬੀਤੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਉਸ ਜੇਲ ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਕਿਤਾਬ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾਂ ਨੰ. 6 ਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।

Mother: No we are not finished. Can anyone give me back your father or your brother? And they talk about prison. What is prison? They still eat there, they smoke; they plat their instruments! My dead push up the grass, silently turning to dust; two who were like flowers....the killers, in prison, coolly gazing at the mountains.¹⁵

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ। ਭਾਵੇਂ ਦੀ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਭਾਸ਼ਾ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵੱਖੇ ਵੱਖਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਖੇ-ਵੱਖ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾਂ ਨੰ. 16 ਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।

ਮਾਲਾਂ : ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੁੱਪ ਕਰਾਂਗੀ। ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਵਿੱਛੜੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਮੇੜ ਕੇ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਏ? ਜਾਂ ਤੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ? ਕੈਦ? ਕੈਦ ਦਾ ਕੀ ਏ? ਕੈਦ ਚ ਉਹ ਖਾਂਦੇ ਨੇ, ਪੀਦੇਂ ਨੇ, ਮਜੇ ਉਡਾਉਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਮੇਰਾ ਮੋਇਆ ਆਦਮੀ ਤੇ ਪੁੱਤ ਮਿੱਟੀ ਬਣ ਗਏ , ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਉੱਗ ਆਈਆਂ। ਦੇ ਆਦਮੀ, ਦੇ ਸਰੂਆਂ ਵਰਗੇ ਆਦਮੀ ਤੇ ਕਾਤਲ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਜੀਂਦੇ ਜਾਗਦੇ।¹⁶

2. **ਐਬਸਰਡ ਨਾਟਕੀ ਸ਼ੈਲੀ:** ਐਬਸਰਡ ਨਾਟਕੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਐਬਸਰਡ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਆਮ 'ਐਬਸਰਡ' ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਬੇ-ਤਾਲਾ, ਬੇ-ਸੁਰਾ, ਪਸੰਗ-ਹੀਣ, ਤਰਕ-ਰਹਿਤ, ਅਰਥ-ਹੀਣ ਜਾਂ ਉਲ-ਜਲੂਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਉਸੇਸ਼ਹੀਣਤਾ ਹਨ।¹⁷

ਮਾਰਟਿਨ ਐਸਲਿਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ [ਐਬਸਰਡ ਦਾ ਥੀਏਟਰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਢੰਗ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਅਰਥ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੈ।¹⁸]

ਲੋਰਕਾ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਲਈ ਗਈ ਐਬਸਰਡ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾਂ ਨੰ. 66 ਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ:

Bride : Ay, what madness! I wish
 neither bed nor board from you,
 yet there's no hour of the day
 that I don't long to see you,
 for you draw me, and I go,
 and you tell me to return
 And I follow you through the air,
 like a straw lost in the wind.

Leonardo : The bride of the morning
 Are stirring in the trees.
 The night itself is dying
 In a hard edge of stone.¹⁹

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਬਰਾਇਡ ਅਤੇ ਲੀਨਾਰਡੋ ਦੀਆਂ ਕਾਮੁਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਲ-ਜਲੂਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਐਬਸਰਡ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਐਬਸਰਡ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਨੂੰ ਵੇਖਾਂਗੇ ਜੋ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਪੰਨਾਂ ਨੰ. 63 ਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉਦਾਹਰਣ ਵਿੱਚ ਬੁੱਢੀ ਮੰਗਤੀ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ :

ਬੁੱਢੀ ਮੰਗਤੀ : ਚੰਨ ਦੂਰ ਚੱਲਿਆ ਉਹ ਕੋਲ

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੱਚ ਕੇ ਕੀ ਲੰਘਣਾ

ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਸੂਕਰ

ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂ-ਸ਼ਾਂ

ਘੁੱਟ ਦੇਉ ਚੀਕਾਂ ਦੇ ਬੋਲ

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਲੰਘਣਾ

ਚੰਨ : ਉਹ ਆ ਰਹੇ ਨੇ

ਇੱਕ ਢਾਈ ਖੱਡ ਥਾਈ

ਦੂਜੀ ਢਾਈ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ

ਮੈਂ ਚਟਾਨਾਂ ਤੇ ਚਾਨਣ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ

ਤੇਨੂੰ ਕੀ ਚਾਹੀਦੈ?²⁰

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਐਬਸਰਡ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

3. **ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ:** ਅੱਜ ਦਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ, ਧਰਮ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਕੱਚਾ ਮਸਾਲਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਅਸਲੀ ਜੀਵ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕੋੜਾ ਸੱਚ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਾਟਕੀ ਸ਼ਿਲਪ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।²¹ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵੀ

ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾਂ ਨੰ. 6 ਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ:

Mother :And he doesn't return . Or if he does return it's so we can lay a palm leaf or a big plate of salt on him so the body won't swell. I don't know how you can carry a knife about you, or why I have these serpent's teeth in my kitchen.

Bridegroom : Are you done yet?

Mother : If i lived a hundred years i could speak of nothing else. first, your father, who brought me the scent of carnations, and enjoyed me there short years, and then, your brother....is it right, is it possible that so small a thing as a pistol or a knife can do for a man, a bull of a man? I' ll never to be quit. The months pass and pain still pricks my eyes, to the very roots of my hair.²²

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬਲਦ ਅਤੇ ਚਾਕੂਆਂ ਨੂੰ ਸਪੇਲੀਆਂ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜੋਕਿ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਗਈ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਿਸਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਕਿਤਾਬ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾਂ ਨੰ. 51 ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਤੇਰਾ ਬੰਨਾ ਕਬੂਤਰ ਚੀਨਾ

ਉਹਦਾ ਭਾਂਬੜ ਵਰਗਾ ਸੀਨਾ

ਲੁਕ ਜਾ ਉਹਦਿਆਂ ਖੰਭਾਂ ਥੱਲੇ

ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਸਾਲੂ ਦੇ ਪੱਲੇ।

ਅਨੀ ਪਤਲੀ ਜਹੀਏ ਨੀ ਪਤੰਗ ਜਹੀਏ

ਆਪਣੇ ਬਾਬਲ ਕੇਲੋਂ ਕੁੱਝ ਮੰਗ ਲਈਏ।²³

ਉਪਰੋਕਤ ਨਾਟਕ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਨੇ ਲਈ ਕਬੂਤਰ ਚੀਨਾ, ਬੰਨੀ ਲਈ ਪਤੰਗ, ਚੌੜੇ ਸੀਨੇ ਦੇ ਲਈ ਭਾਂਬੜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

4. **ਵਿਅੰਗਆਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ:** ਜਦੋਂ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵਿਅੰਗਆਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਤਾਬ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਪੰਨਾ ਨੰ. 71 ਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਮੀਤਾਂ ਅਤੇ ਉਜਾਗਰ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅੰਗ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਹ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੀਤਾਂ ਅਤੇ ਉਜਾਗਰ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕੇ ਹੋਏ ਘਰੇ ਦੌੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੁੱਝ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਅੰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਮੀਤਾਂ : ਕਿੱਥੇ ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ?

ਉਜਾਗਰ : ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕਣ

ਮੀਤਾਂ : (ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ) ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਲਈ ਫਿਰੋਗਾ

ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਨਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਆਏਗੀ

ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਣਗੇ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦੇ ਸਾਲੂ ਸਮੇਤ

ਜਿਹੜਾ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਝੰਡੇ ਵਾਂਗ ਲਹਿਰਾਉਂਦਾ ਜਾਏਗਾ |²⁴

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੀਤਾਂ ਉਤੇ ਉਜਾਗਰ ਦੋਨੋਂ ਦੌੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਸਤੇ ਵਿੱਚ ਮੀਤਾਂ ਉਜਾਗਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਜਾਗਰ ਉਸਨੂੰ ਜਗ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਉਹ ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਅੰਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਮੀਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਘਰੇ ਦੌੜੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੀਤਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸਨੇ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦਾ ਲਾਲ ਸੂਹਾਂ ਜੋੜਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਉਜਾਗਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਭਜਾ ਕੇ ਤਾਂ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ ਪਰ ਤੂੰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਘੁੰਮੇਗਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਨਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਰਮ ਆਵੇਗੀ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਵਿਅੰਗ ਵੀ ਕੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੇਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਪੱਖੋਂ ਅੰਤਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਐਬਸਰਡ ਸ਼ੈਲੀ, ਬਿਆਨੀਆ ਸ਼ੈਲੀ, ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵਿਅੰਗਆਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੋਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਲੀ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਅੰਤਰ ਹੈ।

4.4 ਸਿਰਲੇਖ:

ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਿਰਲੇਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਬਿਲਕੁਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਦਿਲਖਿੱਚਵਾਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚੇ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪਸਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਲੇਖ ਕਿਸੇ ਪਾਤਰ, ਕਿਸੇ ਘਟਨਾਂ, ਸਥਾਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਚੰਗਾ ਸਿਰਲੇਖ ਉਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤੇ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ਕ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਾਠਕ ਨਾਟਕ ਪੜ੍ਹਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੇ ਇਸਲਈ ਚੰਗਾ ਸਿਰਲੇਖ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਆਦਰਸ਼ਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਸੂਚਕ ਵੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਲੇਰਕਾ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੇਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ 'ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ' ਬਿਲਕੁਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਤੇ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਨਾਟਕ ਉਸ ਔਰਤ ਦੀ ਵੈਡਿੰਗ ਅਰਥਾਤ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ

ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੂਨ-ਖਰਾਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ , ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਖਸ਼ਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ , ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਔਰਤ ਜਿਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸਭ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਾਲ ਦੌੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਔਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਖਤਰਨਾਕ ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ [ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ] ਬਿਲਕੁੱਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਤੇ ਸਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਹ ਦਿਲਖਿਚਵਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖਰਾ ਜਿਹਾ ਸਿਰਲੇਖ ਪੜਨ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ [ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ] ਦਾ ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਬਿਲਕੁੱਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਤੇ ਸਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਬਿਲਕੁੱਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਤੇ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨੂੰ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਤੋਂ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਜੋ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਉਸਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ (ਰਕਤ ਵਿਆਹ) ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੁਪਾਂਤਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉੱਭਰ ਕੇ ਹਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਦੂਜੇ ਅੰਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਝਾਕੀ ਵਿੱਚ ਨੈਕਰਾਈ ਬੰਨੇ ਦੇ ਵਾਲ ਵਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਿਆਹ ਲਈ ਉਸਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਬੀਬੀ ਧੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਬੰਨੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੁੱਝੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਕਲੀਰਿਆ ਦਾ ਬਿੰਬ ਉਭਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੀਤ:

ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਾ ਪਾਈ ਨੀ

ਮੇਰੀਏ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਏ ਟਾਹਣੀਏਂ

ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਪਾ ਲੈ ਭਾਵੇਂ ਠੂਠੀ ਦੇ ਪਾ ਲੈ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਸਤ ਅਨੁਠੀ ਦੇ ਪਾ ਲੈ

ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਝੂਠੀ ਮੂਠੀ ਦੇ ਪਾ ਲੈ

ਭਾਵੇਂ ਰਹਿ ਜਾਈਂ ਸੱਖਣੀ ਬਾਹੀਂ ਨੀ

ਮੇਰੀਏ ਸੁੱਖੜ ਸਿਆਣੀਏ.....²⁵

ਇਸ ਗੀਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਉਘੜਿਆ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਢੁੱਕਵੇਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਸਹੀ ਹਨ। ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਬਲੱਡ ਵੈਂਡੰਗ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਰੱਖਿਆ ਪੰਤੂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਰਕਤ ਵਿਆਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੁਹਜ ਸਿਆਣਪ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਢੁੱਕਵਾਂ ਸਿਰਲੇਖ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਹੈ।

4.5 ਵਾਤਾਵਰਨ/ਦੇਸ਼ਕਾਲ:

ਨਾਟਕ ਦੇ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਿਤੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਾਹੌਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਪਾਤਰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਸਕੇਗਾ। ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਰਣਨ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤੇ ਨਾਟਕੀ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕੀ ਜੀਵਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਰਣਨ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਰਣਨ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ

ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਾਜੇ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੋਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਗਰੀਬ ਕਾਰਜ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਦਾ ਹੋਰ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਦਾ ਹੋਰ। ਕਿਰਤੀ ਦਾ ਹੋਰ ਤੇ ਵਿਉਪਾਰੀ ਦਾ ਹੋਰ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤੇ ਚੁਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਟਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਿਰਜਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਹੌਲ, ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਤੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ, ਐਵੇਂ ਮਾਹੌਲ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਮੰਚ ਜੜ੍ਹਤ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਰੋਹਬ ਪਾਉਣ ਲਈ ਨਾ ਹੋਵੇ।²⁶ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ਕਾਲ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਦ੍ਰਿਸ਼-ਚਿਤਰਨ। ਜੇਕਰ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ «ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ» ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲਏ ਗਏ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਤਾਂ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ , ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢੁੱਕਵੇਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਟਕ ਪੱਛਮੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਹਰੇਕ ਘਟਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਰੰਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਬਰਾਇਡਗਰੂਮ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਦਰ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਧਾਰਨ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਨਾਟਕ ਦੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਜਿਵੇਂ ਦੁਲਹਨ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਜੰਗਲ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਅਤੇ ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ ਆਦਿ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉਚਿਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ 1930 ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1933 ਵਿੱਚ ਪਬਲਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸੇ ਦੇਸ਼ਕਾਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਧੀਆਂ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਹਰ ਐਕਟ ਦੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਦੇ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾਂ ਨੰ. 21 ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਐਕਟ 1 ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੰ. 3 ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ:

(Interior of the cave-house where the bride lives. At the back, a cross of large pink flowers. The doors, curved archways, with lace hangings with pink ties. For the walls, a hard white material, curved fans, blue vases and small mirrors.)²⁷

ਇਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲੋਰਕਾ ਬਰਾਇਡ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਐਕਟ 2 ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ 1 ਵਿੱਚ ਬਰਾਇਡ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬਰਾਇਡ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾ ਨੰ. 29 ਵਿੱਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ:

(The hallway of the Bride's house. The doorway is at the back. It is night. The bride appears wearing a white petticoat heavy with lace and embroidery, and a white bodice. Her arms are bare. The Maid is similarly dressed)²⁸

(Woodland. It is night. Large moist tree. A gloomy atmosphere. Two violens are heard . Three Woodcutters appears .)²⁹

ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਲੋਰਕਾ ਦੁਆਰਾ ਚਿੱਤਰੇ ਗਏ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁੱਲ ਭਿੰਨ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾ ਨੰ. 41 ਅਤੇ ਐਕਟ ਨੰ. 2 ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੰ. 1 ਵਿੱਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।

(ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਡਿਓੜੀ। ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਵੱਡਾ ਬੂਹਾ। ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਵਕਤ ਵਿਆਹ ਵਾਲਾ ਦਿਨ। ਮੀਤਾਂ ਤੇ ਨੈਕਰਾਈ ਚੱਕਬੱਲ ਕਰਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ।)³⁰

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਅੰਕ ਤੀਜਾ-ਪਹਿਲੀ ਝਾਕੀ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਪੰਨਾ ਨੰ. 58 ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

(ਇੱਕ ਜੰਗਲ, ਰਾਤ ਦਾ ਵੇਲਾ। ਤਿੰਨ ਲੱਕੜਹਾਰੇ ਦਾਖਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ)³¹

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਕੁੱਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਨਾ ਨੰ.55 ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

(ਬਾਰਾਤ ਦੇ ਵਾਜੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।)

(ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼)

ਤੇਰਾ ਰੂਪ ਝੱਲਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ।

ਕੰਨੋਂ ਲਾਹ ਦੇ ਸੋਨ ਚਿੜੀਆਂ

ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਮੁਕਲਾਵਾ ਤਾਰੂ

ਨੀ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦਗਾ ਦੇਈਏ

ਗੱਡੀ ਉਹਲੇ ਵੇ ਖੜੋਤਿਆ ਯਾਰਾ

ਮੈਂ ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਪੰਡ ਬੰਨ੍ਹ ਦਾ

(ਬਾਰਾਤ ਦੇ ਵਾਜੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਿਲਕੁੱਲ ਕੋਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਲਾਂ ਇੱਕ ਪਾਸਿਓਂ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।)³²

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅੰਕ ਦੂਜਾ ਅਤੇ ਝਾਕੀ ਦੂਜੀ ਵਿੱਚ ਪੰਨਾ ਨੰ. 51 ਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ਮੀਤਾਂ ਨੂੰ ਚੂੜਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼। ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ- ਔਰਤਾਂ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੇਕਰ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵੱਖੇ ਵੱਖਰੀ ਝਲਕੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਬਰਾਇਡ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਵਾਈਲਿਨ ਵੱਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਡਾਂਸ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।ਜਦੋਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ

ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਮੀਤਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁੜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨੱਚਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬਾਰਾਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬੀਨਾਂ ਅਤੇ ਵਾਜੇ ਵੱਜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਦੋਂ ਮੀਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਮੀਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਸਾਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਬਰਾਇਡ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਬੇਝਿਜਕ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਮੀਤਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਲੋਰਕਾ ਪੱਛਮੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ। ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਉਸ ਲਈ ਸ਼ਗੁਨ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬਰਾਇਡ ਲਈ ਗਿਫਟਸ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਮੇਲ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਮੇਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੀਤਾਂ ਦਾ ਹਾਰ-ਸਿੰਗਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਦੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਾਂਦਾਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬਰਾਇਡ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤਰੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਰਕਾ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੰਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨੂੰ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਰੰਗਿਆ ਹੈ।

4.6 ਵਾਰਤਾਲਾਪ:

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੀ ਨਾਟਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਅਭੀਨੇਤਾ ਦੇ ਅਭੀਨੇ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਬਦ

ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਨਾਟਕੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਚਾਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿਰਜਨਾ ਇੱਕ ਸ਼ਿਲਪ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਆਪ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਿਤਵੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤੇ ਸਿਰਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪਾਤਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ, ਸੋਚ, ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਨਾਟਕੀ ਟੱਕਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਓ ਜੜਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਵਾਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲ ਬਣਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਕਹਿ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤੱਤ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਸੰਵਾਦ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਲੇਪ ਨਾ ਚੜਿਆ ਹੋਵੇ ਬਲਕਿ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕੁਦਰਤੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕੁਦਰਤੀ, ਯਥਾਰਥਕ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਓ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੇ ਕੋਈ ਬੰਦਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਹ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ, ਲਿਆਕਤ, ਪਦਵੀਂ ਅਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਅਖਾਣਾਂ, ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਗੀਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਸੁਆਦਲਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਦਾਦੀ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਲੋਰੀ ਗੀਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇ ਕੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਸੁਆਦਲਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ :

Sleep , my flower
 The Stallion won't drink
 Sleep , my rose
 The Stallion is crying³³

ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਦਾਦੀ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਲੋੜੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕਾਵਿਕਤਾ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਗੀਤ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਦੁਲਹਨ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਦੁਲਹਨ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਜੋੜੀਆਂ ਡਾਂਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵੀ ਖਾਸ ਗੀਤ- ਸੰਗੀਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮਾਰੋਲ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਵਾਈਲਿਨ ਵੀ ਵਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

Singing,

The lovers, singing
And the water passing by,
As the wedding day arrives,
Glowing with the frost
And coated with honey
Of the bitter almond- trees³⁴

ਉਪਰੋਕਤ ਗੀਤ ਦੁਲਹਨ ਦੀ ਨੈਕਰਾਈ ਵੱਲੋਂ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਗੀਤ ਦੁਲਹਨ ਲਈ ਹੀ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੈਕਰਾਈ ਦੁਲਹਨ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਲਹਿਰਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੁਲਹਨ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਦਿਨ ਵੀ ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੁਲਹਨ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚਮਕਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਨੈਕਰਾਈ ਵੱਲੋਂ ਕਰੁਣਮਈ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਦੁਲਹਨ ਦੇ ਲਈ ਗਾਣਾ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੁਲਹਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਪਤੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਤਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਾਮੁਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ:

Lover,
Lover of the earth
Watch the water passing
As your wedding-day arrives.
Gather up your skirts
Beneath your husband's wing

And go from your house.
 And go from your house
 For the bridegroom is a dove
 With his breast on fire
 And the fields wait the news
 Of blood being shed
 Turning,
 The wheel, turning
 And the water passing by.
 Now the wedding day arrives,
 let the water glow!³⁵

ਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਸੁਆਦਲਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਕਾਵਿਕਤਾ, ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਵਾਇਲਿਨ ਵਰਗੇ ਸੰਗੀਤਿਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਕਿ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੋਰੀ ਕੁੱਝ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:

ਬਿਸਨੀ : ਲੋਰੀ ਵੇ ਨਿੱਕਿਆ ਲੋਰੀ

ਲੋਰੀ ਵੇ ਛਿੰਦਿਆ ਲੋਰੀ

ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਘੋੜਾ ਸੀ

ਬੜਾ ਮਰਾਤਬਖੇਰਾ ਸੀ

ਪੀਂਦਾ ਨਾ ਸੀ ਪਾਣੀ

ਏਥੋਂ ਈ ਤੁਰੀ ਕਹਾਣੀ³⁶

ਜਿਥੇ ਲੋਰਕਾ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਲੋਰੀ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗੁਲਾਬ ਜਾਂ ਫੁੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੋਰੀ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਛਿੰਦਿਆ ਤੇ ਨਿੱਕਿਆ ਵਰਗੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਲਾਡ ਭਰਪੂਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਵੱਖਰਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ

ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਈ ਗਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫਰਕ ਹੈਕਿਉਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਲੋਰਕਾ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਦੋਨਾਂ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

4.7 ਰੰਗਮੰਚ: ਇਹ ਨਾਟਕ ਕਾਫੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਨਾਟਕ 1930 ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1933 ਵਿੱਚ ਪਬਲਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਾਟਕ ਕਈ ਵਾਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ।

ਸੇ ਉਪਰੋਕਤ ਗੋਦ, ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਵਾਤਾਵਰਨ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ, ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਆਦਿ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਕਲਾ-ਪੱਖ ਤੋਂ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਉਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਨਾਲ 'ਲੋਰਕਾ' ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ' ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਸੰਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਸੰਵਾਦ ਜਰੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲ ਸਕੇ।

ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਸਿੱਟਿਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਜੇ ਵੀ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਖੋਜਕਾਰਜ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੋਜਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਖੋਜਾਰਥੀ ਵੱਲੋਂ ਜਿਹੜੇ ਉਦੇਸ਼ ਮਿੱਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਪਰਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਟੇ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਖੋਜਾਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਿਚੋੜ ਵਜੋਂ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਖੋਜਾਰਥੀ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਕੁੱਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੋਜਾਰਥੀ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਧਿਆਇਆਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਖੋਜਕਾਰਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਖੋਜਕਾਰਜ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ, ਖੋਜ-ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਉੱਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਪੂਰਵ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਤਰਕਵਾਦੀ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਾ ਖੋਜਕਾਰਜ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨਾਟਕੀ ਵਿਧਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਤੱਤ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕੀ ਹੈ? ਇਸਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਖੇਜਕਾਰਜ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੇਜਕਾਰਜ ਦਾ ਤੀਜਾ ਅਧਿਆਇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਉੱਘੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਗਜ਼ਲਕਾਰ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਦੇਣ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਖੇਜਕਾਰਜ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਾਟਕ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਰਚਨਾ-ਜਗਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਖੇਜਕਾਰਜ ਦੇ ਤੀਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਦੇਣ ਨੂੰ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਚੌਥਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਲਾ ਅਧਿਆਇ 'ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦਾ ਕਲਾ ਪੱਖ ਤੋਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ' ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਇਸ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਅਧਿਆਇ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਇ ਪੂਰੇ ਖੇਜਕਾਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤੂਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦੀ ਹੋਰ ਤਿੰਨੋਂ ਅਧਿਆਇ ਵੀ ਖੇਜਕਾਰਜ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਆਖਰੀ ਅਧਿਆਇ ਪੂਰੇ ਖੇਜਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦਾ ਕਲਾ ਪੱਖ ਤੋਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਲਾ ਪੱਖ ਤੋਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਅਤੇ ਜਾਂਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੋਦ, ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ, ਵਾਤਾਵਰਨ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵਰਗੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਕਲਾ ਪੱਖ ਤੋਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

- 1) ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਗੋਦ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਗੋਦ ਨੂੰ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੋਰਕਾ ਦਾ ਨਾਟਕ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਐਕਟ ਨੰ. ਇੱਕ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਨਾਟਕ ਆਦਿਕਾ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- 2) ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਸਰਲ ਸਾਧਾਰਨ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਕਾਂ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਲੋਰਕਾ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- 3) ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪੱਖੋਂ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸਿੱਟੇ ਨਿੱਕਲੇ ਕਿ ਲੋਰਕਾ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਪੱਛਮੀ ਬੋਲਚਾਲ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਅਤੇ ਨਿਝੱਕ ਅਤੇ ਨਿਸੰਗਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਬੋਲਚਾਲ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- 4) ਜੇਕਰ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਤਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਸਰਲ ਸਾਧਾਰਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਅਤੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੋਰਕਾ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਅੰਗਆਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ, ਬਿਆਨੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀ, ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਐਬਸਰਡ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

5) ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਬਿਲਕੁੱਲ ਢੁੱਕਵੇਂ ਅਤੇ ਦਿਲਖਿਵੇਂ ਲਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਾਟਨ ਨੂੰ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਤੋਂ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਿਲਕੁੱਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ।

6) ਪਾਤਰ ਉਸਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੇਝਿਜਕਵੇਂ ਅਤੇ ਨਿਝੱਕ ਸੁਬਾਓ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

7) ਜੇਕਰ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਦੋਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਾਟਕ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦਾ ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦੋਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਰੰਗਮੰਚ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਉਪਰੋਕਤ ਸਿੱਟਿਆਂ ਅਤੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਟੇ ਪੂਰੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਿਚੋੜ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸੋਧ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਅਦਾ ਕਰਨਗੇ।

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਹੋਈ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਾਇਰ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਗਜ਼ਲਕਾਰ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਗਜ਼ਲਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਸੱਚ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਖੜਨ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਹੈ। ਜਿਹੇ ਜਿਹੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਤੇ ਨੂਰ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਝਲਕਦੀ ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਤੇ ਨੂਰ ਉਸਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਝਲਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਚ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ, ਸ਼ਾਇਰ ਅਤੇ ਗਜ਼ਲਕਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਸਥਾਨ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਖੇਜਾਰਥੀ ਨੇ ਅਤਪਣੇ ਖੇਜਕਾਰਜ ਦੇ ਲਈ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਖੇਜਾਰਥੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਖੇਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਖੇਜਾਰਥੀ ਵਲੋਂ ਸਿਰਫ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖੇਜਾਰਥੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੇਜਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ 'ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ' ਤੇ ਸੰਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸੰਵਾਦ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋਈ ਉਸਨੂੰ ਖੇਜਾਰਥੀ ਆਪਣੇ ਖੇਜਕਾਰਜ ਦੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:1 ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ?

ਉੱਤਰ: ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਬਾਹਰਲਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮੈਂ ਨਾਵਲਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਟਕ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹੇ : ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ, ਬ੍ਰੈਖਤ, ਲੋਰਕਾ, ਸਾਰਤਰ, ਰੇਸੀਨ, ਯਾਂ ਜਿਰਾਦੂ ਆਦਿ। ਮੇਰਾ ਐਮ.ਏ. ਦਾ ਥੀਸਸ ਵੀ ਨਾਟਕ ਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਅਧੂਰੀ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦਾ

ਵਿਸ਼ਾ ਹੋਂਦਗਤ ਸਥਿਤੀਆਂ। ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਗਾਇਡ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋਂਦਗਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਅਧੂਰੀ ਹੀ ਛੱਡਣੀ ਪਈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:2 ਤੁਸੀਂ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਏ?

ਉੱਤਰ: ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੀ ਨਾਟਕ ਹੋਣ। ਮੈਂ ਯਰਮਾ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਯਰਮਾ ਦੀ ਦੁੱਖਦੀ ਰਗ ਨੂੰ ਛੇੜਨ ਲਈ ਪਿੰਡ ਦੀ ਔਰਤਾਂ ਬਾਂਝ, ਬੰਜਰ, ਵਰਾਨੀ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਨਾਟਕ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਲੰਘਣਾ ਸੀ:

ਬੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਰ ਲੱਗ ਗਏ

ਤੈਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਾ ਲੱਗਾ ਮੁਟਿਆਰੇ

ਇਸ ਪਲ ਹੀ ਮੇਰਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਏਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਕਰਾਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:3 ਤੁਹਾਡੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਕੀ ਹੈ?

ਉੱਤਰ: ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਉਹ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਥਿਤੀਆਂ, ਨਾਵਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:4 ਤੁਸੀਂ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕ [ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ] ਨੂੰ ਹੀ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਉਂ ਚੁਣਿਆਂ?

ਉੱਤਰ: ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਤਿੰਨੋਂ ਦੁਖਾਂਤਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ ਦਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਖ-ਕੁੱਝ ਮਿਰਜ਼ਾ-ਸਾਹਿਬਾ ਦਾ ਚੇਤਾ ਆਇਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਹੁਤ ਕਮਾਲ ਦੀ ਹੈ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚੰਦਰਮਾ ਵੀ ਇੱਕ ਕਿਰਦਾਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:5 ਨਾਟਕ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਦਾ ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਕਿਉਂ ਚੁਣਿਆ?

ਉੱਤਰ: ਇਹ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਅੰਕ ਦਾ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਆਈ ਵਿਆਹੁਲੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬਾਰੇ ਨਾ ਸੋਚ। ਬੀਬੀ ਧੀ ਬਣ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਆਹੁਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਯਾਦ ਆਏ। ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੋਲ ਆਏ:

ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਾ ਪਾਈ ਨੀ

ਮੇਰੀਏ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਏ ਟਾਹਣੀਏ

ਉਸ ਸੁਆਈ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਝਾਉਣੀਆਂ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਢਲ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਗੀਤ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਮ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:6 [ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ] ਨੂੰ [ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ] ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਕੀ-ਕੀ ਬਦਲਾਵ ਕੀਤੇ, ਕਿਉਂਕਿ [ਬਲੱਡ-ਵੈਡਿੰਗ] ਇੱਕ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਨਾਟਕ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕੀਤਾ?

ਉੱਤਰ: ਮੈਂ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬਦਲ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਂ ਇਹ ਕੰਮ ਲਿਓਨਾਰਦੇ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਬਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁੱਝ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਬਦਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:7 ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਨਾਟਕ [ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ] ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਏ?

ਉੱਤਰ: ਮੈਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂ। ਜਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:8 ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕਲਾਂ ਪੱਖੋਂ ਕੀ-ਕੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕੀਤੇ?

ਖੁੱਝ ਥਾਈਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈਆਂ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ ਵਾਲਾ ਗੀਤ ਇਉਂ ਹੀ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ।

ਕਈ ਬਿੰਬ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜਿਹੜੇ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਓਪਰੇ ਲੱਗੇ ਉਹ ਬਦਲ ਦਿੱਤੇ। ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਤਰਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਜੁੜ ਗਈਆਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:9 ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਮੁੱਖ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?

ਉੱਤਰ: ਬਸ ਏਹੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ ਕਿ ਮੂਲ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਆਂਚ ਨਾ ਆਵੇ। ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਮੁੱਲਵਾਨ ਛੁਹ ਅਣਦੇਖੀ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:10 ਕਈ ਵਾਰ ਅਕਸਰ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਜਾਂ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਨਾਟਕ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ?

ਉੱਤਰ: ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਗੱਲ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਆਪਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਆਪਣੀ।

ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਮੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਉਹੀ ਸਫਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਹ ਆਭਾਸ ਦੇਵੇ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਮੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਭਾਰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:11 ਹੁਣ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡੇ ਕਿੰਨੇ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ , ਕਿੰਨੇ ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੰਨਿਆਂ ਦੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ?

ਉੱਤਰ: ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ, ਸਈਓ ਨੀ ਮੈਂ ਅੰਤਹੀਣ ਤ੍ਰਿਕਾਲਾਂ, ਹੁਕਮੀ ਦੀ ਹਵੇਲੀ, ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਰੇ ਦੀ ਪਾਗਲ ਔਰਤ ਤੇ ਇੱਛਾਧਾਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਫ਼ਿਦਾ, ਕਿਚਨ ਕਥਾ, ਸੀਬੋ, ਇਨ ਸੁਪਰਮਾਰਕਿਟ ਤੇ ਸੂਟ ਅਣਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:12 ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ , ਕੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ?

ਉੱਤਰ: ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਤਿੰਨੋਂ ਦੁਖਾਂਤ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਗਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਭਾਵੁਕ ਸ਼ਿਦਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ:13 ਤੁਸੀਂ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਨਾਟਕ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹੋਗੇ?

ਉੱਤਰ: ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਰੰਗਮੰਚ ਨਾਲ ਹੈ, ਫਿਲਮ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ। ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ ਇੱਕ ਹੀ ਫਿਲਮਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਤਿੰਨ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਬਣਾਏ : ਓਅੰਕਾਰ, ਮਕਬੂਲ ਤੇ ਹੈਦਰ। ਥੀਏਟਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰੁਝਾਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਨੂੰ ਪੂਨਰ-ਸਿਰਜਣ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ, ਬੋਲੀ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਅਮੀਰੀ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਮੀਦ ਹੈ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ।

(ਏਥੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਫੇਰ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ)

ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੱਲ : ਮੇਰੀ ਪੁਸਤਕ ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੇਰੇ ਦੋ ਲੇਖ- ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਦਾ ਆਲੇਖ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਲੂਣਾ ਵਿੱਚੋਂ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਪ੍ਰਤੀ ਮੇਰੀ ਪਹੁੰਚੇ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ

1. ਸੀਮਾ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਪਰਿਪੇਖ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬੁੱਕਸ, 2016
2. ਸਾਗਰ, ਸਬਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, 2012
3. ਧਾਲੀਵਾਲ, ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ (ਸੰਦਰਭਗਤ ਅਧਿਐਨ), ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬੁੱਕਸ, 2012
4. ਫੁੱਲ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, (ਸੰਪਾ.) ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਸਰੂਪ, ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2011
5. ਸਿੰਘ, ਪਿਆਰ, ਖੇਜ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪਟਿਆਲਾ, 2011
6. ਸੇਖੋਂ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਨਵੀਨ ਇਤਿਹਾਸ (ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਸਮਕਾਲ ਤੱਕ), ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 2007
7. ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਕੇਸਰ, ਖੇਜ ਚਿੰਤਨ, (ਸੰਪਾ.) ਜਸਬੀਰ ਕੇਸਰ, ਖੇਜ ਚਿੰਤਨ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਲੇਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2006
8. ਵਰਮਾ, ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ, 2005
9. ਉੱਪਲ, ਕਲਲੇਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2004

10. ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਮਿੰਦਰ, ਕਸੇਲ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਲਾਂਬਾ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 2004
11. ਪਾਤਰ, ਸੁਰਜੀਤ, ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ, ਯੂਨੀਸਟਾਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, 2004
12. ਬਹਿਲ, ਨਵਨਿੰਦਰਾ, ਨਾਟਕੀ ਸਾਹਿਤ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 2001
13. ਧੀਰ, ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ, ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 1996
14. ਲੋਰਕਾ, ਫੈਦੇਰਿਕੋ ਗਰਸੀਆ, ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ, 1933

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਫੁੱਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਸਰੂਪ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਪੰਨਾ ਨੰ.
2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 2
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 2
4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 14
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 84
6. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 93
7. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 99
8. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 87
9. ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 14
10. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 111
11. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 143
12. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 8
13. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 37
14. ਲੋਰਕਾ, ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 24

15. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 6
16. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 16
17. ਡਾ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਸਰੂਪ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 136
18. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 137
19. ਲੋਰਕਾ, ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 66
20. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 63
21. ਡਾ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਸਰੂਪ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 135
22. ਲੋਰਕਾ, ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 6
23. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 51
24. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 71
25. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 3
26. ਡਾ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਸਰੂਪ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 95
27. ਲੋਰਕਾ, ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 21
28. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 29
29. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 56

30.ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 41

31. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 58

32.ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 55

33.ਲੋਰਕਾ, ਬਲੱਡ ਵੈਡਿੰਗ, ਪੰਨਾ ਨੰ.19

34.ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 43

35.ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 43

36.ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 24